

Péntek Imre

A mítoszvá válás közelében

Emlékművek, kiállítások '56-ról

A forradalom 50. évfordulója felé közeledve, némileg Tamási Áron 56-os Írószövetségi felhívásának, a Gond és hitvallásnak címét variálva, Gond és felelősség – ez jutott eszembe. Hiszen sokak készültek az ünneplésre – a méltó ünneplésre – s nem a legkedvezőbb társadalmi légkörben. A politikai megosztottság ide is „begyűrűzött”, aminek jeleit már-már unalmas volna felsorolni. Természetesen ízlésbeli, gondolkodásbeli különbségek is „színezték” az álláspontokat, főként az emlékmű-állításokkal kapcsolat-

'56-os központi emlékmű, i-ypszilon csoport

ban; a hagyományos, figurális megjelenítés elfogultjai kerültek szembe a modern nonfiguratív plasztika híveivel. S a szakmaibbnál szakmaibb, „legmeggyőzőbb” esztétikai érvek szólaltak egyik, vagy másik álláspont mellett. Tehát nem mindennapi „gond és felelősség” nehezedett az ünnepséggel kapcsolatban a szervezők, pályázat-kiírók és bíráló bizottságok vállára.

Az alaphangot az 1956-os „központi emlékmű” pályázat elbírálása adta meg, melyre 68 alkalmas terv érkezett, s az első díjat nyert i-ypszilon csoport „vaskefeje” nem aratott egyértelmű sikert, a rangos zsűri véleménye ellenére sem, főként a volt 56-osok körében. Azonban az alkotók – respektálva az 56-osok kérését – néhány magyarázó elemmel (lyukas zászlót tartó zászlórúd, Kossuth-címer, s külön táblán az évszám: 1956) egészítették ki a Felvonulási tér kockakő burkolatát felhasító „vas éket”. S csak elismeréssel bólinthatunk a botrányt kiáltók lecsendesítésére hivatott másik, figuratív mű megszületésére: Csíkszentmihályi Róbert alkotására, mely a Műegyetem kerítésének „öblében” kapott helyet. A kompozíció centrumában a tömegeből kiemelkedő nőalak – a Szabadság Génusza – kellő érzelmi azonosulást kínál azoknak, akik naturalisztikusabban sze-

rették volna látni 1956 megidézett szellemét.

Igen, nem könnyű megfelelni a múlt még élő forradalmárai, tanúi elvárásának, a műértéssel nem foglalkozó közvélekedésnek és a szakmai körök vélt vagy valós követelményeinek (ide értve a Képző- és Iparművészeti Lektorátust), melyeket a modern köztéri monumentum felállításakor kívánnak érvényesíteni.

Szerencsére ezek a konfliktusok csak mérsékelten éreztették hatásukat vidéken, ahol több-kevesebb egyetértéssel állítottak fel új 56-os emlékműveket és azokat békésen és méltósággal fel is avatták. Zala megyében sem történt másként. Tán a legtöbb vita a kanizsai emlékművel kapcsolatosan zajlott le, de végül a győztes Taubert László művét elfogadta a város vezetése és közönsége. A 12 váltakozó magasságú, csonkban végződő, fehér márványoszlop, rajtuk a dátummal, sajátos ünnepélyes teret képez, mely a korabeli eseménysor vizuális leképezése. Az alkotás szűkszavú, puritán, de van atmoszférája, a koszorúk ünnepélyes elhelyezését is lehetővé teszi. S némileg emlékeztet a 49-ben kivégzett aradi tábornokok szabadtéri „oszlopcarnokára”, a klasszicista büsztökkel, érzékeltetve a különbséget: 1956 forradalma torzóban maradt. Vita folyt a keszthelyi Fehér ember emlékmű újraállításáról is; sokan „szocreál” alkotásnak titulálták Marinkay István 1956. november 1-jén a Fő téren felállított gipsz szobrát, a magasra nyúló oszlopot, a zászlót vivő ifjú alakjával. (Egyes adatok szerint ez az ország első 56-os emlékműve, mások úgy tudják, a bajai Déry kertben ifj. Éber Sándor készítette az elsőt.) Való igaz, ez egy klasszicista felfogású kompozíció, melynek értékét a hely és az idő adja. Szerintem jól

'56-os emlékmű, Műegyetem, Csíkszentmihályi Róbert alkotása

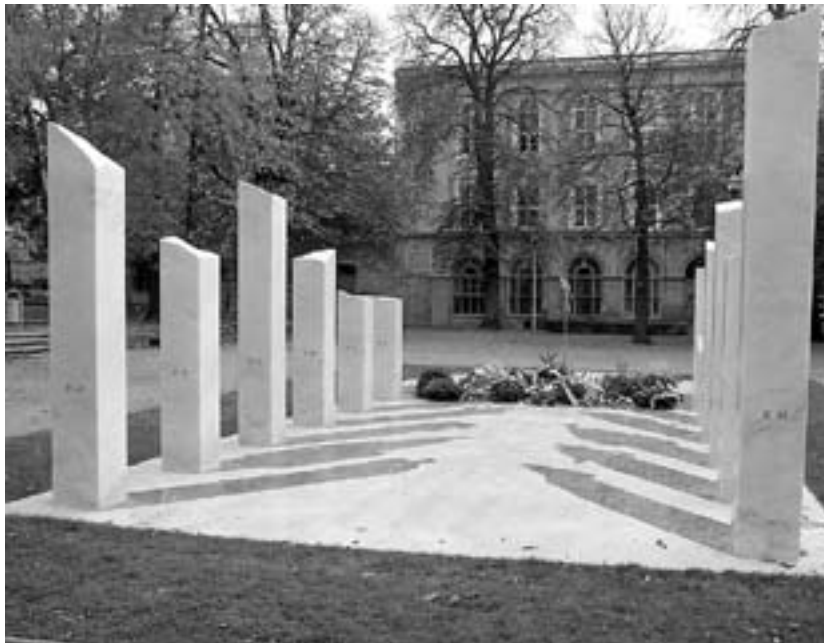
döntött az önkormányzat, amikor pályázatot írt ki az új emlékműre. Nem utolsó sorban a felállítást szorgalmazó magán kezdeményezés hatására. Végül a beérkezett pályamunkák közszemlére kerültek, az interneten ma is láthatók, s úgy vélem, joggal nyerte el az első díjat Orr Lajos szobrászművész. Mert a legtöbbet őrizte meg Marinkay művéből, naiv, patetikus, romantikus gesztusából, s mégis újra tudta fogalmazni a figura lendületét, elszántságát. A gótikus templom pilléreiinek motívumai pedig, beépülve a háttérbe, a környezetbe való beilleszkedését segítik elő. Fischer György kompozíciója Fűz völgyön nyert elhelyezést. A Munkácsy-díjas szobrász a maga jellegzetes stílusában alkotta meg azt a nemes nőalakot (Szabadság-szobrot), amely kultikus-archaikus tartásával, merev, ünnepélyes lépő mozdulatával fejezi ki az eszme örökértékűségét. Lelkes Márk zalaszentgróti T alakú plasztikája, tetején az ívelt formával, nyugtalanságot és feszültséget áraszt. Egyetlen mozzanat, a függőleges elem az aranymetszés arányai szerint kialakított, kör alakú lyuk emlékeztet a lyukas zászlóra.

A múzeumok is fontos szerepet játszanak a közönség megszólításában. A Göcseji Múzeum két átfogó kiállítással – nyugodtan mondhatni – lepte meg az érdeklődőket. Az egyik: „Mindenki szem a láncban” (Így éltünk az ötvenes években) a múzeum kiállítóhelyiségében látható. A másik Diktatúra, forradalom, megtorlás címmel a Gönczi

ÁMK kiállítótermében kapott helyet. (Mindkét tárlat Béres Katalin invenciózus, ötletekkel teli munkáját dicséri.) Meglepést keltett, főként az ifjabb korosztály körében, hiszen ők most szembesülhetnek ilyen töményen valami egészen életidegen, abszurd tárgyakkal, elvárásokkal teli környezettel, amiben szüleik, nagyszüleik éltek.

A Gönczi ÁMK galériájában nyomon követhetjük a '45-től kialakult többpártrendszer felszámolását, amelynek egyik fontos állomása volt a '47-es „kék cédulás” szavazás, amely tulajdonosának lehetővé tette, hogy több helyen is leadja voksát. S ezzel az eszközzel az MKP élt és visszaélt, mint a megszálló szovjet hadsereg bizalmának élvezője, hogy a hatalmat megszerezze. Így lett, s némi „szalámi taktika” segítségével a 8 pártból „egypárt”. S már '45-47-ben felavatták az első szovjet hősi emlékműveket, Nagykanizsán 1945-ben, Zalaegerszegen 1949-ben. A „fordulat éve”, 1949 után készültek a szigorúan titkos akták, káderanyagok, amelyek meghatározták egy-egy ember sorsát. Az államosítás nyomán pedig gyökeresen megváltozott a magyar gazdaság. Az „új uralkodó osztályból”, a munkásságból kinevezett, megbízható vezetők kerültek a gyárak, üzemek élére. A tanácsrendszer szociális intézkedései éppúgy részei voltak ennek a világnak, mint az ÁVH vizsgálati módszerei.

A tárlat középső részének témája a forradalom. Jól érzékelteti: a Szabad Ifjúság, az Irodalmi Újság cikkei '54-

'56-os emlékmű, Nagykanizsa, Taubert László műve

55-ben meglehetősen kritikus hangot ütöttek meg, és '56 októberében már röplapok, felhívások árasztották el az utcákat, s megszülettek az újságok rendkívüli kiadásai. (A Zalából pár nap alatt Új Zala lett, Rákossy Gergely vezetésével.) Munkástanácsok és nemzeti bizottságok alakultak országszerte, Zalában is. A lelkes felvonulóról készült fotók később, november 4-e után, kiváló azonosítási eszközök voltak a karhatalmisták, a „pufajkások” kezében... Láthatunk – ez már a megtorlás rész – kitöltött „statisztikai egyéni lapot” a bírói eljárás alá vont fiatalokokról. Köztük Pék Pál költő, lapunk munkatársa, neve is szerepel, aki kanizsai gimnazistaként került szembe a kádárista konszolidációval.

A három szakasz, az ötvenes évek három történelmi sorsfordulójáról ad képet, méghozzá igen gazdag forrásanyagot felvonultató helyi vetületben.

A Göcseji Múzeum „látványtárában” a korabeli utca rekonstrukciója, a munkahely környezete, az irodák (kihallgató szobák) berendezési tárgyai, a nyomtatványok, plakátok, fotók és enteriőrök mind-mind az ötvenes évek „szűk levegőjét”, hangulatát idézték. (A fogason lógó ÁVH-s köpeny, a kihallgató irodában, életszerűsége mármár meghökkentő.) Találkozhatunk plakáton, könyvön, festményen Sztálin és Lenin, Marx és Engels, valamint Rákosi Mátyás portréjával; a róla mintázott gipsz szobor a pártirodák nélkülözhetetlen díszje volt. S plakát-szövege mindennél többet mond: „Itt csak az fog történni, amit a Kommunisták Magyarországi Pártja akar!” S a kétségtelenül lendületet sugárzó jelszavak, az iparosítás „eredményei”, az új lakótelepek, az 5 éves tervek erőltetett üteme: a maga ellentmondásosságában jelenik meg a zsúfolt helyiségben. Zalát különben másként is érték „csapások”: 1950-ben elcsatolták a keszthelyi és sümegi járást, a nagy múltú történelmi megyének – immár nem csak a trianoni – az anyaországi megcsonkítást is át kellett élnie. S könnyen lehet, ez büntetés volt: hiszen az új kommunista rezsim szerint Zala hosszú évtizedeken át „a sötét reakció” fészkeinek számított. (Mindszentivel az élen.) Mindeközben láthatjuk a „fejlődés jeleit” is: a megépült zalaegerszegi Pontházat, a város első modern épületét. Az áramvonalas babakocsit és a Csepel biciklit, a korszak emblematisz termékeit. Számptalan oklevél született ebben az időben: jelezve, ha anyagilag nem is, „erkölcsileg” és szimbolikusan megjutalmaztatott a szocialista holnapért dolgozó, „teljesítő ember”. A munkaversenyek hőse, a sztahanovista. S Békekölcsönök tetszetős, díszes nyomtatványai: soha vissza nem térített, kényszerrel kicsikart összegekkel. Eközben viselhattük a „szocialista divat” fazonja szerint készített öltönyt, ruházati terméket, melyek egyik nagyipari előállítója a zalaegerszegi ruhagyár volt. Zajlott az úttörőlet, felvonultak a dolgozók április 4-én, május elsején, és november 7-e sem maradhatott ki a „magyar” ünnepek sorából... Olyan fogalmakkal ismerkedhet a szemlélő, mint „gyümölcsleadás”, „beszolgáltatás” vagy „begyűjtési verseny”, amelyben nem volt ajánlatos lemaradni, mert az

Lelkes Márk alkotása, Zalazentgrót

illető neve „szégyentáblára” került. Netán az egyen néprádió harsogta világgá a szégyenteljes nevet, megfelelő kommentár kíséretében. Az indulókat és egyéb szocialista műdal-szerzeményeket füzetekben lehetett ingyen kapni, s az egyik film címe is azt sugallta: „Dalolva szép az élet”.

Találkozhatunk az időszak egy másik kulcsfogalmával: az „éberséggel” is. Rákosi Mátyás 1951. december 9-én Zalaegerszegen elmondott beszédében figyelmeztetett: „Tító (a „láncos kutya”) itt van a szomszédban...” S ennek megfelelően kialakult a „határsáv”, amelynek megközelítése nem volt egyszerű, de a benne élés sem. A sárguló jelentések, beszámolók, feljelentések, hírlapi cikkek - mindegyikből a gyanakvás légköre árad, a táblók és tárlók gondosan rendezett tárgyi rekvizitumaiból. „Légy éber, az ellenség nem alszik!” – hirdeti egyik plakát, s egy másik: „Könyvet minden dolgozó kezébe!” Brosúrák tömege próbálta átfesteni az egyre kiábrándítóbb valóságot, amely logikusan vezetett egy előkészítő folyamathoz az 1956-os forradalomhoz. A tárlat zárása a forradalom fotóiból való összeállítás.

Végül szóljunk egy tárlatról, mely szintén az ünnepi rendezvénysorozat keretében nyílt a Hevesi Sándor Színház galériájában, Boncz Barnabás rendezésében, In memóriam 1956 címmel. Némi székszissel tekintettünk a vállalkozás elé, miképpen tükröződhet a zalai-zalaegerszegi vagy ide kötődő művészek munkáiban az 1956-os forradalom szellemisége, korábbi képek vagy szobrok, esetleg az évfordulóra született művek miként idézik meg ezt a sorsfordító eseményt? Nos, kellemes csalódást okozott ez az alkalmi

'56-os emlékmű, Keszthely, Orr Lajos szobra

kiállítás, amelyen a városban élő idősebb művészek ép-
pígy aktívan részt vettek, mint azok az ifjú végzős növén-
dékek, akiket jelenleg Budapesthez kötnek tanulmányaik.
A műegyüttes kiemelkedő alkotása, jelképe lett Árendás
József két grafikája – az egyik a Múcsarnokban rendezett
tárlat plakátjává vált – a szögcsatornából kialakított,
szétszakadt vörös csillag és a „nyújtózkodó ember”, aki
szabadulni akar nyúgeitől. Némelyek a közvetlen élményt
„szóltatták meg”, fotórealista eszközökkel, mint Dob-
ribán Fatime naiv lelkesedést sugárzó festménye, „utcai
csoportképe”, melynek főalakja a géppisztolyos, harcos
nőfigura, vagy Budaházi Tibor az 1956-os, rommá lőtt
Andrássy utat fotógramszerűen apoteizáló munkája.
Ugyanó a Fehér kép I. II. címmel diptichonon ábrázolta
a sötétből a világosságba átmenő folyamatot, mintha a
fekete „rostokat” szakítaná át 1956 számjele. Egyszerű,
mégis hatásos megoldás, melynek során a kifehérült
háttérben egy egyszerű számsor tömör, emblemikus
alakzattá, szimbólummá válik. Bedő Sándor is a közvet-
len élményidézésre törekedett, amikor egy lilás, széles
ecsetvonásokkal felvitt, expresszív felületre cirill betűkkel
írta fel az oly jól ismert mondatot: Oroszok, menjetek
haza! S nála is megjelenik a „corpus domini”(az úr tes-
te), talán az 1956-os Márai vers sorainak ihletése nyomán:
„Népek Krisztusa, Magyarország...” Dienes Gyula
egy meditatív ülő figura alakjába sűrítette a fájdalmat és

a vereséget, melynek lecsüngő keze – maga a lemondás,
a megadás, a kiszolgáltatottság... Érdekesek Szabolcs Pé-
ter műterem-zugból előkerült szobor-emlékmű vázlatai,
amelyeknek alakjai egy eszme, elgondolás szimbólumaivá
növekednek. A Szocializmus egymást bámuló, bezárt tér-
ben (wc-n) ülő, egymást bámuló figurája a „negatív lét”
képi metaforája, míg 1970-ben készült 1956-Szabadulás
címmű terve aligha kerülhetett volna, nem hogy köztérre,
nyilvánosság elé. A Legfőbb érték az ember című brutális
kompozíció – egy húsvágó tönkön elhanyagolt mezítelen
testű férfi, s tönkbe belevágott bárd - szintén csak a
jövőnek szánt mű lehetett. A '69-es emlékműterv – né-
míleg a Fölszállott a páva motívumára épülve – kifordult
ablakrácsával arról árulkodik, hogy az '56-os „kísértetet”
nem lehetett kiűzni a magyar „tudatalattiból”. Farkas Fe-
renc Golgotája, hármás, egymásba érő, befelé forduló
korpuszok, a szenvedés és feltámadás jelképével adózott
a forradalomnak. Novemberi piétájának van jelképi ereje
– az anya ölébe omló fiú, egy sajátos Michelangelo-átírat -
talán egyszer köztéri műként láthatjuk viszont. Az át-
tétélesebb, de figurális megfogalmazások közt két szép
kerámia domborművel van jelen Németh János; a Magyar
história az életfa védelmében, varázskörében lévő ember-
pár himnikus ábrázolása, míg a Memento egyértelműen
a „történelem vihara” által megtépázott „magyar fa”,
megcsavarodott ágaival, mely fölött a Megváltó örkö-
dik. Németh Miklós szokott groteszk látásmódja ezúttal
komolyabbra vált, már a címadásban is: „Sósabbak itt a
könnyek, /a fájdalmak is mások...”

Golgotai jelenete, a fiát sirató Mária és a kereszten ver-
gődő Jézus Krisztus, a burjánzó, komikus effektusokkal
áthatott díszítések ellenére valódi fájdalmat és megren-
dülést sugároz. Sajátos, „köztes” mű Frimmel Gyula szür-
realisztikus grafikája. (Egy sajnálatos esemény emlékére.)
A felhasadó napraforgó virág szárából kizúduló kaotikus
tárgyak „sodrása” válik elemi erejűvé.

A minimalista, reduktivista, csak felülettel és színekkel
dolgozó művészek a vér és a gyász, a vörös és a fekete
kontrasztjával kívánták a jeles dátum asszociációs körét
megjeleníteni. Nagy Kálmán Összeomlás címmel festett
drámai színkompozíciót, melynek örvénylése felbomlaszt-
ja az alságos rendet, míg A rém (a vörös rém) egy köz-
helynek akar eredeti, erőteljes festői kifejezőmódot találni.
Hasonló áttétélesség érvényesül Cseh Róbert Requiem
címmű, a monokrómikus felület osztásait variáló, szürke
árnyalatokban fogalmazott festményén, vagy Tánczos
György Gondolat I. című triptichonján. A nonfiguratív
alakzat talán gondolat születésének feszültségét akarja
közvetíteni. Németh Klára „sorsvonallal” teli, rejtélyes
ábrákkal borítja be a témáját (Két kéz) és Emlékmű-Hajó
címmel küld üzenetet a múltba. Nemes László Szimfónia
I.-II. című képén a színek (zöld, vörös) szinte zenei „harso-
gásával” komponálta meg a maga döbbenetét és csodálatát
a forradalom eseményeivel kapcsolatban. Horváth M.
Zoltán zöldesen derengő, fakturális felületű festményét

"Mindenki szem a láncban"
Így éltünk az ötvenes években

Enteriőrök
a Göcseji Múzeum kiállításából

– mely egy nagyobb széria része – a dátum előtt tisztelgésből a 05 056 sorszámmal látta el. Horváth László „emlékoszlopa” a sötét fémfelületen spirálisan felfutó ezüstös csíkja juttatja el a forradalom üzenetét a „csillagokig”. Memento című plasztikájának „megfagyott”, gúlna rendeződő lángnyelvei pedig a „forradalmi tűzhely” egykori lobogásának, érzelmi hevületének kioltását szimbolizálja. (Tán egyszer ebből is emlékmű válhat.) Béres János két, hihetetlen finom részletezettségű bronz kisplasztikája, két szépen formált férfi és nő portré, szembe fordítva a tükörrel, mintha az önismeret, a múlttal való szembenézés kényszerét hangsúlyozná.

Az emlékművek és kiállítások – az első 50 év és egy korszakos átértékelés után – azt jelzik, hogy az 1956-os forradalom lassan kellő távlatba (távlatba) kerül: immár

nincs hatalma fölötte a civakodó utókornak, panteonjában egymás mellé kerül a kommunista miniszterelnök és mártír, Nagy Imre, a katolikus főpap, Mindszenty hercegprímás, Maléter Pál, a szovjet partizániskolából a Nagy Imre kormány honvédelmi miniszterévé emelkedett katonatiszt, Angyal István, az utópista, Dudás József, a radikális felkelő vezér, jobb- és baloldali halálra ítélték, akik kegyelmet kaptak, mint Mécs Imre és Obersovszky Gyula, és sokan mások, akiket akkor (és főként később) egy világ választott el egymástól. De ez nem volt akadálya a közös cselekvésnek. Talán ezt kellene megtanulni – az „elevenektől és holtaktól” -, a részletekben elvesző „értékelőknek”, sok más egyéb mellett. A magyar történelem dicső lapjai közé került '56 legendájának azonban már semmi sem árthat...

Fischer György
Szabadság-szobor
Fűzvölgy